

POLÍTICA I CULTURA AL PAÍS VALENCIÀ CONTEMPORANI

FRANCESC PÉREZ I MORAGÓN

BIBLIOTECA SANCHIS GUARNER

POLÍTICA I CULTURA AL PAÍS VALENCIÀ CONTEMPORANI

FRANCESC PÉREZ I MORAGÓN

Pròleg d'Antoni Ferrando

INSTITUT INTERUNIVERSITARI DE FILOLOGIA VALENCIANA
PUBLICACIONS DE L'ABADIA DE MONTSERRAT
VALÈNCIA/BARCELONA 2023

«Biblioteca Sanchis Guarner»

DIRECTOR FUNDADOR: MANUEL SANCHIS GUARNER

DIRECTOR DE LA COL·LECCIÓ: ANTONI FERRANDO I FRANCÉS

COMITÈ CIENTÍFIC INTERNACIONAL:

Annamaria Babbi (Università di Verona, directora d'*Studi medievali*), Maria Teresa Cabré (Institut d'Estudis Catalans), Dominique de Courcelles (Centre National de la Recherche Scientifique, París), Gabriel Ensenyat (Universitat de les Illes Balears, Societat Arqueològica Lul·liana), Susann Fischer (Universität Hamburg), Jordi Ginebra (Universitat Rovira i Virgili), Mònica Güell (Université Paris-Sorbone, directora del Centre d'Études Catalanes i directora de *Catalònia*), Louise P. Johnson (University of Sheffield, directora de *Catalan Studies*), Maria Rosa Lloret (Universitat de Barcelona, AILLC), Juan Carlos Moreno Cabrera (Universidad Complutense de Madrid), Hans Ingo Radatz (Bamberg Universität, ACA), Philip Rasico (Vanderbilt University), Patrizio Rigobon (Università Ca'Foscari Venezia, AISC), Flocel Sabaté (Universitat de Lleida, director d'*Imago mundi*), Beatrice Schmid (Universität Basel), Ildikó Szi (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest), Max Wheeler (Sussex University, IEC).

Primera edició, maig de 2023

© Francesc Pérez i Moragón, 2023

© D'aquesta edició, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat

Ausiàs Marc, 92-98 - 08013 Barcelona

ISBN: 978-84-9191-267-5

Dipòsit legal: B. 5176-2023

Impress a Gráficas Rey - C/ Albert Einstein, 54 - 08940 Cornellà de Llobregat

*A Arnau i Aina,
pels seus consells.
I a Heike,
també per això.*

Índex

Pròleg	11
Introducció	17
I. POLÍTICA I CULTURA	25
1. Context polític de les Normes de Castelló	27
2. El valencianisme i el fet dels Països Catalans (1930-1936)	57
3. Valencianisme cultural i guerra d'Espanya: un esforç truncat	89
4. Nous pintors a València o les dificultats de l'avantguarda (1928-1939)	113
II. LLIBRES, REVISTES I EDITORIALS	131
5. Edició en català al País Valencià (1900-1939).....	133
6. Nicolau Primitiu, editor	157
7. <i>Gorg</i> , una possibilitat decapitada	169
III. ALGUNES PERSONALITATS	181
8. Constantí Llombart, el pobre de les grans empreses	183
9. Roc Chabàs i la llengua catalana	211
10. La lliçó cívica de Manuel Sanchis Guarnier	237
11. Fuster, Claudel i el teatre existencialista	247
Procedència dels articles	283
Bibliografia de Francesc Pérez i Moragón	285

Pròleg

El llibre que el lector té a les mans ha estat concebut com un homenatge a Francesc Pérez i Moragón, editor de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (IIFV) entre 1994 i 2013, en què es jubilà per raons d'edat. Certament, l'estima de tot l'IIFV i, en particular, de la secció de la Universitat de València, on va prestar els seus serveis, ja va ser expressada d'una forma espontània en el sopar de comiat que se li va oferir en el moment de la jubilació. Però calia que quedés per escrit no sols l'agraïment de tot l'IIFV al seu servidor —mai millor usat aquest terme—, sinó també, i potser amb més èmfasi, el de tots els valencians i valencianes que s'han beneficiat de les seues impagables contribucions al coneixement de la nostra història política i cultural del darrer segle i mig. No debades el llibre s'ha intitulat *Política i cultura al País Valencià contemporani*.

Els textos seleccionats del volum —una tria de l'autor— són només una antologia mínima, en forma de paper imprés, de les seues nombroses aportacions a la memòria històrica del país. Vull remarcar això de paper *imprés*, perquè, si fem un balanç del currículum de Pérez i Moragón, ens adonarem que no són menys rellevants els seus serveis *no impresos* a la causa de la cultura, en forma d'assessorament, gestió i orientació.

Francesc Pérez i Moragón nasqué a Algemesí el 1948, es formà en el Col·legi dels Escolapis, del carrer dels Carnissers de València, s'inicià en Periodisme a Madrid i ben prompte optà per compaginar a València la seua afició pel periodisme, mamada a casa, amb l'activisme cultural i, excepcionalment, polític. Més atent a l'acció i a l'estudi autodidacte que

no a l'obtenció de títols acadèmics, no es llicencià en Filologia Hispànica (secció Filologia Valenciana) —i això per la insistència dels seus pròxims— fins al 1991.

Després de ser director de redacció de la *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana (GERV)* (1971-1974), Pérez i Moragón es dedicà en cos i ànima, quasi sempre anònimament, a la causa de la cultura i de la llengua amb treballs editorials i de gestió a Tres i Quatre, al Secretariat de l'Ensenyament de l'Idioma, a Acció Cultural del País Valencià (ACPV) i a les campanyes Carles Salvador, iniciatives d'Eliseu Climent (1974-1984). Això el posà en contacte amb Joan Fuster i ben prompte s'integrà en la tertúlia que Fuster mantenia un dia a la setmana a València amb Vicent Ventura, Josep Garcia Richart, Josep Iborra, Josep Palàcios, Doro Balaguer i Vicent Raga. Una tertúlia d'amical conversa que en els darrers anys de Fuster, quan impartia classes a la Facultat de Filologia, canvià de lloc i es reunia en un bar del carrer de les Arts Gràfiques, prop de la Facultat.

Al final dels setanta, Pérez i Moragón s'involucrà en l'organització dels Cursos de Lingüística Valenciana i de la seua Didàctica, de l'Institut de Ciències de l'Educació (ICE) de la Universitat de València (UV). Van ser uns cursos que el seu director, Manuel Sanchis Guarner, va promoure per tal de formar urgentment els futurs professors de valencià en uns moments en què les previsions de cooficialitat del valencià, davant les perspectives d'un estatut d'autonomia, els convertien en una necessitat docent peremptòria. Sanchis coneixia bé les virtuts de Pérez i Moragón, ja que l'havia tractat arran de les seues comeses a la *GERV*, a Tres i Quatre i a ACPV. El tenia en gran consideració fins al punt que fou un dels deu membres de tot el País Valencià amb els quals tenia previst de formar el primer Consell de l'Institut de Filologia Valenciana, que fundà, el 1978, a la UV. Els altres nou membres previstos van ser: Lluís Alpera, Antoni Ferrando, Jaume Pérez Montaner, Vicent Pitarch, Joan Fuster, Vicent Andrés Estellés, Enric Valor, Joan Valls i Emili Rodríguez Bernabeu. Llavors no hi havia cap professor numerari de Filologia Catalana a les universitats valencianes, tret de Sanchis i Alpera. Tanmateix, Sanchis, intensament ocupat al capdavant de l'ICE, del deganat de la Facultat de Filologia i del Departament de Lingüística Valenciana, no va arribar a constituir-lo. Fou una elecció, la de Sanchis, que no he oblidat mai.

Durant la Transició i els primers anys de la segona Restauració monàrquica, Pérez i Moragón col·laborà de tant en tant en periòdics i revistes com *Valencia Semanal*, *Cartelera Turia*, *Cal Dir*, *Generalitat*, *Diario de Valencia*, *Noticias al Día*, *Levante*, *Hoja del Lunes*, *Saó* i el suplement setmanal de l'edició valenciana d'*El País*, entre d'altres. Satisfesia així una vella passió de joventut, en què ja es complaïa a col·leccionar premsa clandestina. Lector contumaç de tota mena de publicacions periòdiques en castellà i català, la seua veritable vocació ha estat sempre la de periodista, si bé signà ben sovint les seues col·laboracions amb pseudònim.

Poc després de la mort de Sanchis (1981), Pérez i Moragón en va redactar una extensa nota biogràfica, que es publicà anònimament al *Butlletí d'Acció Cultural del País Valencià* (1982), i va organitzar, amb Vicenç M. Rosselló i Francesc Jarque, a petició de l'Ajuntament de València, l'«Exposició M. Sanchis Guarner. Imatges i llibres» (1982). Uns quants anys més, concretament el 1998, Pérez i Moragón i jo vam compartir la cura de *Manuel Sanchis Guarner: el compromís cívic d'un filòleg*, una antologia de records de persones que van tractar de prop don Manuel.

A petició de Fuster, Pérez i Moragón acceptà les tasques de secretari de redacció de *L'Espill* (1978-1985), revista d'alta cultura inspirada pel mateix Fuster. Entre 1984 i 1986, dirigí el setmanari *El Temps*, també inspirat per Joan Fuster i administrat per Eliseu Climent, que deixà per discrepàncies amb el propietari. Deslligat completament de les empreses d'aquest promotor cultural, es dedicà, com a assessor i secretari tècnic, al Grup Parlamentari d'Unitat del Poble Valencià a les Corts Valencianes (1988-1991). No havent-se consolidat electoralment el valencianisme polític, optà per col·laborar amb la Universitat Jaume I, on exercí el càrrec de director tècnic de Política Lingüística (1991-1994) i, a continuació, es convertí en editor de l'IIFV (1994-2013), membre de la Comissió Directiva de la Càtedra Joan Fuster (1993), secretari de redacció de *Caplletra. Revista Internacional de Filologia* (1997-2013) i membre del Consell General de l'IIFV (2001-2013).

Després de la jubilació com a editor de l'IIFV, fou assessor extraordinari de la Casa Joan Fuster i, entre 2015-2017, director de l'Espai Joan Fuster de Sueca. Tot seguit, en fou nomenat director honorari i assessor. El 2021, la Generalitat Valenciana el designà comissari de l'Any Joan Fuster.

Ha estat, sens dubte, un reconeixement institucional de la seua profunda coneixença de la persona i l'obra de Fuster.

Pérez i Moragón ha estat un autodidacte en cultura valenciana, de la mateixa manera que molts altres personatges del país, com ara el mateix Fuster. De fet, l'ensenyament reglat de la llengua i la literatura catalanes en la Universitat de València no s'hi introduí fins que, el 1976, es creà el Departament de Lingüística Valenciana —ara, de Filologia Catalana—, després que Sanchis Guarner (1911-1981) guanyés el concurs oposició a la flamant agregació de Lingüística Valenciana, tot seguidament reconvertida en càtedra. Només el substrat republicà i llegit de la seua família, una bona educació als Escolapis de València en els temps obscurs del franquisme, la lectura de molts llibres de Fuster, Sanchis i d'altres intel·lectuals o polítics del país o forasters, una sensibilitat molt primerenca per les reivindicacions democràtiques i lingüístiques del país i una intel·ligència gens comuna li han permés construir una obra escrita molt valuosa per la gran quantitat de temes i de personatges tractats. Només cal observar la temàtica predominant i l'orientació crítica dels seus treballs per a adonar-se que molts són veritablement capdavanters. Una obra, la de Pérez Moragón, no gaire coneguda i reconeguda, potser perquè una part important s'ha gestat al marge del món acadèmic i dels cercles literaris. I, tanmateix, és una obra molt meritòria, tant per la riquesa de les seues aportacions com pel fet que ha estat produïda en la llengua del país, tot i que cresqué, com a infant i com a adolescent, en castellà. Els seus avis ja no van traspasar el valencià als seus pares i, per tant, no el va parlar fins als quinze anys, en què decidí adoptar-lo com a llengua pròpia. Revertí així la interrupció intergeneracional de la llengua del país. Una mostra més de la percepció del valencià com a encarnació de l'esperit autèntic de la terra. La llengua dels seus escrits posa de manifest que ell s'hi ha deixat compenetrar a la perfecció.

La relació de la bibliografia de Pérez i Moragón amb què es tanca aquest llibre, perfectament datada, m'estalvia de citar els seus treballs i de subratllar-ne la precocitat en el tractament i en l'orientació de molts temes. De fet, ell s'hi va avançar, i no sols per raons d'edat, a molts altres estudiosos i va posar els ciments de treballs ara abordats amb més profunditat. Pensem, per exemple, en el procés de redacció de les Normes de Castelló, els materials originals de les quals ell hauria pogut treballar còmodament a casa si hagués acceptat l'oferta d'Adolf Pizcueta de passar-li'ls en vida.

Pérez i Moragón ens en va donar algunes primícies, com ara la carta de Pompeu Fabra a Pizcueta i els seus col·laboradors en la gestació de les Normes de Castelló, advertint-los del perill que comportaria per a la percepció unitària de la llengua adoptar convencions ortogràfiques transitòries que no s'ajustessen a les Normes de l'Institut d'Estudis Catalans. O pensem, per exemple, en els estudis que ens ha ofert de les trajectòries biogràfiques i intel·lectuals de personatges com Constantí Llombart, Teodor Llorente, Roc Chabàs, Carles Salvador, Miquel Duran, Josep Sanchis Sivera, Adolf Pizcueta, Gaetà Huguet, Nicolau Primitiu Gómez Serrano, Emili Gómez Nadal, Jesús Ernest Martínez Ferrando, Ricard Blasco, Josep Iborra, Enric Valor, Josep Palàcios, Vicent Ventura i Gonçal Castelló, per citar-ne només alguns dels noms més coneguts, que posen de manifest l'amplitud dels seus interessos i de la seua mirada. Reunint totes aquestes aproximacions biogràfiques, es podria confeccionar un mapa molt representatiu del món cultural valencià dels últims cent cinquanta anys, en què discorren figures de les més diverses sensibilitats ideològiques, però unides en l'estima pel país.

Pérez i Moragón no sols ha estat assessor i col·laborador d'institucions, revistes i empreses culturals, sinó que també s'ha distingit per la seua generositat en l'orientació i en la correcció d'obres d'altri. Gràcies a la seua familiarització amb els personatges inventariats en la *GERV* i amb la premsa de l'època franquista, pogué publicar repertoris de gran utilitat per a la recerca com *Publicacions valencianes (1939-1973)* (1973) i *Premsa clandestina al País Valencià (1962-1977)* (1977). En els anys vuitanta circulaven entre els joves investigadors universitaris còpies mecanografiades d'un panorama seu de la literatura valenciana dels temps del franquisme, fruit de totes aquestes coneixences, que ha servit d'orientació per a treballs acadèmics d'altres estudiosos. Pérez i Moragón no ha deixat mai d'ajudar tot aquell que se li ha acostat en demanda d'informació i de consell. Una actitud tan altruista com poc reconeguda.

Del profund coneixement de l'obra de Fuster, en dona testimoniatge fefaent la seua recent implicació en l'Any Fuster, de la Generalitat Valenciana, tant en el muntatge d'exposicions i de cicles de conferències, com en la producció de material bibliogràfic propi, generalment en col·laboració amb el comissari adjunt de l'Any Fuster, Salvador Ortells Miralles. En efecte, un i l'altre han publicat *Joan Fuster i Sueca* (2021), *Joan Fuster: escrits de crítica cultural* (2022) i una àmplia biografia del nostre escriptor, *Joan*

Fuster. D'un temps, d'un país (1922-1992) (2022). Una simbiosi perfecta en què tots dos han aportat el millor dels seus coneixements.

El present llibre és una bella mostra de la varietat d'interessos de Pérez i Moragón, que, com Fuster, no redueix la cultura als estudis de llengua i de literatura, sinó que els integra en un conjunt de manifestacions molt més ampli, ja que aquestes s'interrelacionen estretament. El volum no sols és una aportació molt valuosa a la història cultural contemporània del País Valencià —que serà, sens dubte, de consulta obligada—, sinó que també vol ser un afectuós testimoni d'agraïment a l'home compromés i treballador que és l'homenatjat.

ANTONI FERRANDO
Universitat de València

Introducció

Només una implacable i proverbial insistència del professor Antoni Ferrando —creador d'aquesta col·lecció, de la Càtedra Joan Fuster i de tantes altres plataformes acadèmiques que probablement no se li han reconegut suficientment ni amb bastant justícia—, m'ha dut a furgar ací i allà buscant escrits meus del passat, a reunir-ne una tria i a presentar-los en aquest volum. Ho faig amb unes raonables dosis de vergonya barrejada amb curiositat, sobre papers que jo sensatament havia preferit oblidar i dels quals sovint no tenia ni tan sols constància impresa. M'he plegat a la invitació, per agraïment a ell i a l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana que ha volgut editar-lo, i on Ferrando fou el meu primer director. Ell m'havia orientat en la represa dels meus estudis universitaris i em va ajudar personalment en alguns moments personals difícils. És plenament just que comence donant-los les gràcies per la gentilesa i per l'enorme paciència. I també ho és que dedique el recull a la bona memòria de Josep Massot i Muntaner, mestre comprensiu i inoblidable.

No he guardat, ni de bon tros, tot el que he escrit. Soc així, per l'edat, víctima i protagonista d'una secció subalterna d'allò que s'anomena la «memòria històrica», una pràctica obligatòria en l'ordre social, de les col·lectivitats —*devoir de mémoire*, al capdavant—, però que un s'estimaria més estalviar-se en l'ordre particular. No sempre s'aconsegueix passar tan desapercebut com un voldria, de la mateixa manera que, si en cap moment es té la temptació de fer-se conegut, fàcilment pot passar que la maniobra falle i se li gire en contra.

Sense poder aportar dades rigorosament precises, tinc el record, sovint desagradable, d'haver escrit molts papers, que han estat publicats o llegits en públic, amb la meua signatura, amb pseudònim, en nom d'altri —fer de *negre* és un vell i conegut ofici, sovint més ben remunerat que el d'autor que dona la cara—, o de manera anònima. Fer-ne una relació aproximada em seria impossible. M'ha passat en ocasions successives, tot al llarg del temps, que em considerassen persona ordenada —no dic d'ordre, cosa distinta— i per tant capacitada de manera quasi natural i congènita per gestionar arxius i classificar papers. Així, el 1981 vaig ajudar Joan Fuster a posar ordre en la seua col·lecció de separates i fullets. L'atemptat criminal de setembre d'aquell any va fer inútil aquella faena, de la qual encara es conserva alguna fitxa de separació amb lletra meua, dispersa entre papers. I, el 1982, per indicació de Manuel Sanchis-Guarner Cabanilles, vaig fer una primera classificació de l'arxiu del seu pare, al domicili de la plaça de Cánovas del Castillo, de València, i el vaig portar als locals del Centre d'Estudis i Documentació, al carrer d'Hug de Montcada. Allí, el malaguanyat i admirable Francesc Tortosa Vidal i jo, amb un incalculable i impagat esforç per part d'ell, havíem recollit i ordenat des del 1980 un gran fons de paperassa, sobretot política i sindical, de la clandestinitat antifranquista i la Transició. S'hi afegiren donacions d'èpoques anteriors, com ara la col·lecció del *Diario de Valencia* donada per Joaquim Maldonado Almenar i procedent de l'antiga redacció del periòdic, en el temps que va pertànyer a grups carlins i, a continuació, a la Dreta Regional Valenciana, de Lluís Lúcia. Una part d'allò es conserva a l'anomenat Arxiu de la Memòria, a Elx, després de ser objecte d'operacions mercantils a mans d'un empresari, de les quals hi ha notícies ocasionals a les hemeroteques. Alguns investigadors m'han fet veure que pel camí *s'havien perdut algunes plomes*. Per acabar amb els exemples, el 2005, per encàrrec directe de Romà Seguí i per a la Biblioteca Valenciana, vaig establir amb Juan Morales una primera ordenació en el caos absolut en què s'havia convertit l'arxiu de Joan Fuster per l'abandonament de funcions d'alguna persona encarregada de donar compliment al testament de l'escriptor.

Recordant tot això mentre feia aquesta introducció, m'he adonat de la curiosa paradoxa que aquests episodis revelaven. Vist així, he classificat centenars i centenars de documents amb la millor voluntat si eren d'una institució o d'algú que no fos jo, i tenien un interès general; si eren meus,

he defugit la cosa tant com he pogut. Sens dubte, en la meua conducta, conscient o inconscient, hi ha una tendència que no m'ha afavorit de manera directa, però que potser ha contribuït a evitar la desmemòria general. Pel que fa a mi, així han estat les coses i és massa tard per a rectificar el rumb.

En conseqüència, conserve ben pocs originals o còpies dels textos que he perpetrat fins ara i, ni tan sols quan s'han editat, n'he guardat sempre cap exemplar.

Excepte els inevitables poemes juvenils i alguns munts d'anotacions de dietari també remotes —meres evacuacions de l'ego, tot plegat—, pràcticament la resta dels papers que he omplit amb lletres ha estat resposta a una demanda. La sol·licitació no sempre era formulada per algú identificable, ni pagada amb diners. De vegades era una mena d'autoencàrrec, d'un moviment de la meua voluntat, erròniament informada o formada, per respondre a un difusa comanda que podria anomenar *social*. Totes les explicacions que jo pogués donar o donar-me ara sobre què volien dir en la meua pobra imaginació els termes *encàrrec*, *comanda* i *social*, em posarien en ridícul. Diríem que eren papers formulats amb la vaga pretensió de donar informació sobre alguna qüestió que no em semblava encara plantejada amb claredat o prou aclarida. Altres vegades, molt sovint, hi havia per la meua banda un interès personal de saber què havia passat en un moment determinat, qui era un personatge, com podia reconstruir un episodi. Llavors m'embranchava en lectures o recerques, fins que arribava a un cert límit de coneixement. I, en alguns casos, posava per escrit el que em semblava haver escatit sobre aquell objecte que m'havia atret.

Com que aquest interès per esbrinar alguna cosa no m'ha abandonat mai, i com que ja tinc alguna edat —algunes edats, com diria un amic—, vaig emprendre certes indagacions fa ja dècades, abans que altres persones, més joves, hagen pogut sentir la mateixa curiositat. Però això no representa, és clar, cap mèrit meu. És una circumstància lògica. Preguntes i respostes s'encadenen en el temps, en el temps històric en què ens inserim i desapareixem les persones, i cadascú s'hi enfronta amb les capacitats, els mecanismes i les possibilitats que té. No parlem de les grans preguntes universals, sinó d'interrogants minúsculs, per comparació: qui eren aquest escriptor o aquell polític dels quals no se sap quasi res?; per quines causes tal o qual individu va canviar d'opinió o de posició ideològica en temes d'alguna rellevància col·lectiva?

I. POLÍTICA I CULTURA

1. Context polític de les Normes de Castelló

Resulta evident per a mi que l'acord de 1932 és l'efecte d'una confluència ocasional de dos factors. D'una banda, la relativa maduresa assolida pel valencianisme en els anys precedents, tant en l'àmbit literari i, en un sentit més ampli, cultural, com en el polític, amb totes les limitacions que es vulguen. D'una altra banda, la República tot just naixent el 1932 i, al capdavant, condemnada ja en aquell moment a una vida breu i dramàtica, era una ocasió històrica apropiada perquè determinades reivindicacions poguessen aflorar i aspirar a convertir-se en realitats plenes.

La República arribà carregada d'esperances de renovació, entre les quals tenien un pes decisiu les que s'inspiraven en la voluntat de, com a mínim, refer l'Estat espanyol sobre bases més justes per a la «personalitat» —aquest era el llenguatge de l'època— dels territoris que el constituïen. L'establiment de règims autonòmics, l'adopció de normes que implantassen el bilingüisme oficial allà on calia i altres mesures d'aquest caire estaven en el cap i la voluntat de molta gent, també al País Valencià.

Tanmateix, ací, les forces predominants en l'escenari polític entre 1931 i 1936 foren partits estatals o petites organitzacions provincials vinculades amb una o altra fórmula dins de partits estatals. És a dir, les que corresponien al republicanisme de centre-dreta, agrupades en el Partido Radical, que tenia al capdamunt, a Madrid, Alejandro Lerroux, i les dretes, coordinades en la CEDA, que tenien com a líder José María Gil-Robles. Al costat d'això, hi havia els republicans de centre-esquerra, els radicalsocialistes, els carlins i altres grups de dreta dinàstica, els socialistes, amb una certa influència a les províncies d'Alacant i de València, i, ja a l'extrem de l'esquerra, però

sense gaire força, si més no fins al 1936, els comunistes del PCE i el Bloc Obrer i Camperol, quasi només restringit a nuclis de les circumscripcions de Castelló i València i després integrat en el POUM.

Aquests partits no tenien pràcticament gens de sensibilitat per la llengua del país ni pels drets lingüístics de la ciutadania i només alguns dirigents escapaven a aquesta posició contrària. Ni tan sols, en general, arribaven a ser partidaris d'un règim autonòmic per al País Valencià, si bé incidentalment alguns d'aquests partits s'hi mostraren favorables.

I encara s'hi podria afegir que la presència d'aquesta mena de polítics, més o menys valencianistes, en partits estatals, s'explicava precisament per la manca de possibilitats de progrés personal en la política que els oferia el valencianisme polític. En citaré com a exemples Ignasi Villalonga, per la dreta, Juli Just, pel republicanisme d'esquerra, i encara, com a mostra d'unes tendències encara per estudiar, allò que passava a Alacant amb l'Agrupació Regionalista Alacantina, fundada el 1933. Entre els promotors, n'hi havia més d'un vinculat al Partit Radical, o al Radical-Socialista, que només de manera molt laxa podien ser qualificats de *valencianistes*. I a Castelló, ¿no és cert que Gaietà Huguet i Segarra, i alguns dels seus seguidors i companys no estaven en alguns moments massa lluny del que primer fou Acció Republicana i finalment seria Izquierda Republicana, el partit encapçalat per Manuel Azaña, abans de desembocar, a través d'Esquerra Republicana del País Valencià, en Esquerra Valenciana? (González Sobaco 1986: 207-231 i 286-289).

En definitiva, i amb això arribe on volia arribar, les úniques organitzacions polítiques declaradament, constitutivament favorables a l'ús de la llengua catalana en tots els àmbits eren les valencianistes, un moviment que començà a ser reivindicat amb un estudi ja clàssic d'Alfons Cucó (1972). Ja sabem que eren organitzacions molt minoritàries, però seria absurd desdenyar-ne la importància, sobretot si pensem en el paper que jugaven com a impulsores d'algunes publicacions periòdiques o en la creació d'alguns organismes rellevants, com ara, ja durant la guerra i per tant fora d'aquesta anàlisi, l'Institut d'Estudis Valencians (1937). I, tanmateix, caldrà reconèixer en qualsevol ocasió que l'acord normatiu de 1932 fou el resultat afortunat d'una política d'identificació amb les necessitats d'aconseguir la normalització lingüística, en què coincidien tots els grups del valencianisme polític. Justament, perquè sabien que, sense aquest acord

normatiu, era impossible avançar en el camí de la normalització, just quan s'albirava la possibilitat d'obtenir un règim d'autonomia que el facilitàs amb un marc legalment adequat i enmig d'un procés de modernització social, que acabaria frustrat.

1. EL VALENCIANISME POLÍTIC, BASE DE LA NORMATIVITZACIÓ

Crec probable que la dictadura de Primo de Rivera, instaurada el 1923, va ajornar una voluntat generalitzada en el valencianisme de reconèixer la normativa de l'Institut d'Estudis Catalans. ¿No era la que empraven, amb les vacil·lacions inevitables, la Unió Valencianista Regional, la Joventut Valencianista i altres grups del mateix tipus? Tanmateix, el cop d'estat encapçalat pel capità general de Catalunya i que gaudí del suport incondicional d'Alfons XIII, havia trobat el valencianisme en plena crisi d'escissió. Uns quants mesos abans del *pronunciamiento* de setembre de 1923, una part de la Joventut Valencianista s'havia allunyat de la Unió Valencianista Regional i del seu òrgan diari, *La Correspondencia de Valencia*, i havia iniciat la segona època del setmanari *Pàtria Nova* tot constituint un punt de referència ideològica distint. La revista, impulsada per Adolf Pizcueta i Vicent Tomàs i Martí, va traure al carrer 23 números, amb col·laboracions de Francesc Caballero i Muñoz, Jacint M. Mustieles, Enric Navarro i Borràs, Francesc Almela i Vives, Llorenç Sorlí i Ballester, els germans Miquel i Enric Duran i Tortajada, i d'altres. La nòmina presentava ja un avanç d'allò que seria el valencianisme en ascens de la Segona República i, pel que ens interessa ara, també proporciona noms entorn de signants o usuaris incondicionals de la normativa acordada el 1932. D'altra banda, alguns dels esmentats ja col·laboraven en les tasques que tenien com a motor Tomàs i Martí, particularment al butlletí *El Crit de la Muntanya*. El biaix cap a posicions republicanes, antiespanyoles o d'un federalisme radical, fins i tot amb tocs obreristes, s'havia anat covant, però va emergir set anys més tard. Tomàs i Martí, dissortadament, va morir el 1924.

El nucli de *Pàtria Nova* tenia un component plural d'idees i d'edats. Allà, hi trobem escriptors, polítics incipients que en començar la revista tenien una vintena d'anys (Almela, 20; Pizcueta, 22; Eduard Buil, 25), amb d'altres que ja vorejaven la trentena (Caballero i Muñoz, 29; Navarro

i Borràs, 32) i encara amb protagonistes de les primeres activitats declaradament nacionalistes (M. Duran, 40; Mustieles, 36) i que, és un fet no desdenyable, havien hagut de buscar-se la feina a Barcelona. La dictadura va impedir l'evolució possible d'aquell grup cap a posicions polítiques orgàniques, però no que poguessen crear i consolidar una plataforma literària tan prestigiosa com la revista mensual *Taula de Lletres Valencianes* (1927-1930; 38 números). La publicació nasqué d'un replegament tàctic inevitable, impulsat per la repressió de la dictadura primoriverista, però va permetre una certa continuïtat i l'aparició de tendències estètiques, de debats i, cosa potser més important, va fer que per primera vegada a la ciutat de València, vint-i-tants anys després de la mort de Teodor Llorente (1911), la literatura en català adquirís un ressò públic que fins i tot els observadors més castellanitzats havien de reconèixer.

Els tres directors successius de *Taula de Lletres Valencianes* (Navarro i Borràs, 12 números; Pizcueta, 23; Almela, 3) procedien del valencianisme separat de l'orientació dretana de *La Correspondencia*. Després apareixeran en tota mena de peripècies polítiques i culturals de caire nacionalista. La mateixa cosa podem dir dels col·laboradors més importants de *Taula*, com ara Caballero i Muñoz, Pasqual Asins, Miquel Duran, Carles Salvador, Maximilià Thous i Llorens, Eduard Martínez Ferrando i d'altres. Hi hagué dissidències i conflictes. Tanmateix, *Taula* era la manifestació d'un grup que modificava per complet el panorama nacional del país. Entre altres coses perquè, en la vigília, es preparava per a la política i s'adscrivia en els rengles del republicanisme. Si hom compara la llista de signatures més freqüents a *Taula de Lletres Valencianes* amb les que després apareixerien a *Avant*, òrgan de l'Agrupació Valencianista Republicana, la seqüència hi és claríssima. Entre 1927 i 1930 feien o parlaven de literatura i d'art, de cultura, però no volien quedar-se en això només. *Taula* començà en els darrers números a polititzar-se, a reclamar la valencianització de les forces polítiques. Ho feu sobretot a través d'escrits d'Adolf Pizcueta i de Carles Salvador. Durant la dictadura, alguns dels escindits de la tendència promonàrquica de la Unió Valencianista s'havien arrecerat al casino La Democràcia, el principal casino blasquista de la ciutat de València, on establiren relació amb altres joves que no eren contraris al valencianisme, encara que no en formassen part. De tot plegat, van sortir iniciatives com una forta campanya de premsa contra la declaració de l'himne de

l'Exposició Regional de 1909, obra de Maximilià Thous i Orts, i de José Serrano, com a himne regional valencià (Pérez i Moragón 1981). Entre els signants del manifest contra aquella declaració oficialista i dictatorial, hi havia Pizcueta, Juli Just, Artur Perucho, Eduard Ranch, Caballero i Muñoz, Francesc Soto i Mas, C. Salvador, els germans Josep i Rafael Balaguer, el futur historiador Vicent Llorens, etc. Una combinació entre els valencianistes escindits de *La Correspondencia de Valencia*, joves blasquistes i algun socialista, entre altres tendències.

2. MENTRESTANT, LA DRETA

Pel seu cantó, el grup valencianista que s'havia mantingut en posicions promonàrquiques no perdia el temps i alguns dels seus representants més destacats continuaven una ascensió social d'ampla volada. Aquest sector, l'encapçalava Eduard Martínez Sabater, que provenia de la Joventut Valencianista i havia estat candidat a regidor de València per la UVR el 1920 (derrotat: només va obtenir 109 vots), tindria més sort amb el nou règim, ja sense eleccions. Fou regidor de València, diputat provincial i director del manicomi dependent de la Diputació. Ja amb la República, Martínez Sabater va adquirir el diari *La Voz Valenciana*, des d'on s'oposà constantment a la nova situació. Després de la guerra, va ser a València delegat de premsa i censura, degà del col·legi d'advocats i procurador a les Corts franquistes. El títol del seu discurs d'ingrés al Centre de Cultura Valenciana (CCV) tenia un títol ben aclaridor: *La misión de Valencia en el nuevo renacer de España*.

Pel que fa a Salvador Ferrandis Luna, director de *La Correspondencia de Valencia* entre 1918 i 1919, fou advocat de l'Estat i, a Madrid, entrà en bones relacions amb les esferes financeres. Participà en la creació del Banc de Crèdit Local, del qual fou secretari general i director. Durant la dictadura (1929) es va casar amb Rosario Álvarez de Toledo y Caro, marquesa de Valverde i germana del duc de Medina Sidonia. Posteriorment, seria conseller del Banc Exterior, de la Companyia Espanyola de Petrolis, de la Tabacalera, de la Transmediterrània, etc.

Igualment Ignasi Villalonga i Villalba, d'una família d'alta posició econòmica, va ingressar en la noblesa per vincle matrimonial durant el

Francesc Pérez i Moragón (Algemesí, 1948) és llicenciat en Filologia Hispànica (secció Filologia Valenciana). Ha estat director de redacció de la *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana*, secretari de redacció de la revista *L'Espill*, dirigida per Joan Fuster, director del setmanari *El Temps*, assessor i secretari tècnic del Grup Parlamentari d'Unitat del Poble Valencià a les Corts Valencianes, director tècnic de Política Lingüística de la Universitat Jaume I, editor de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, secretari de redacció de *Caplletra*, membre del Consell General de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, director de l'Espai Joan Fuster (2015-2017) i comissionat de la Generalitat Valenciana per a l'Any Joan Fuster. Pertany a la Comissió Directiva de la Càtedra Joan Fuster i és assessor extraordinari de l'Espai Joan Fuster.

És autor de *Publicacions valencianes (1939-1974)* (1974), *Contra l'Himno Regional* (1981), *L'Acadèmia de Cultura Valenciana: història d'una aberració* (1982), *Les Normes de Castelló* (1982), *Joan Fuster, el contemporani capital* (1994), *Himnes i paraules. Misèries de la Transició valenciana* (2010), *Una visita al Museu Joan Fuster* (2016) i altres obres en col·laboració: *Joan Fuster i Sueca* (2021), *Joan Fuster. D'un temps, d'un país (1922-1992)* (2022), a més d'editor i prologuista de diversos autors (Carles Salvador, Miquel Duran i Tortajada, Joan Fuster, Vicent Andrés Estellés, Teodor Llorente, Eduard López-Chavarri, Juli Just, Emili Gómez Nadal, Joan F. Mira, Vicent Ventura i Manuel Sanchis Guarner). Ha comissariat exposicions sobre escriptors i temes d'història cultural (Premsa Valenciana, Manuel Sanchis Guarner, II Congrés Internacional d'Escriptors per la Defensa de la Cultura, Institut d'Estudis Valencians, Blasco Ibáñez i Joan Fuster).

ISBN 978-84-9191-267-5

9 788491 912675

1 7 8 0 0

